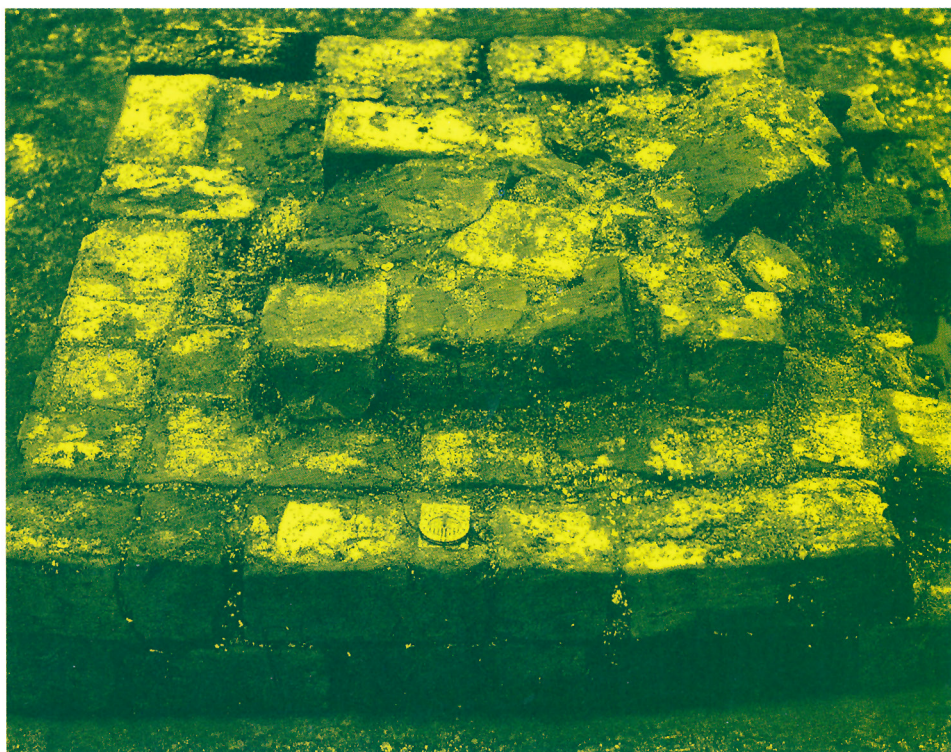

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1998

10

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1999, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag: een stiep van baksteen van de verdwenen kerk van Houwingeham (pp. 58-63)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen

mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-1167-3

PALEO-AKTUEEL

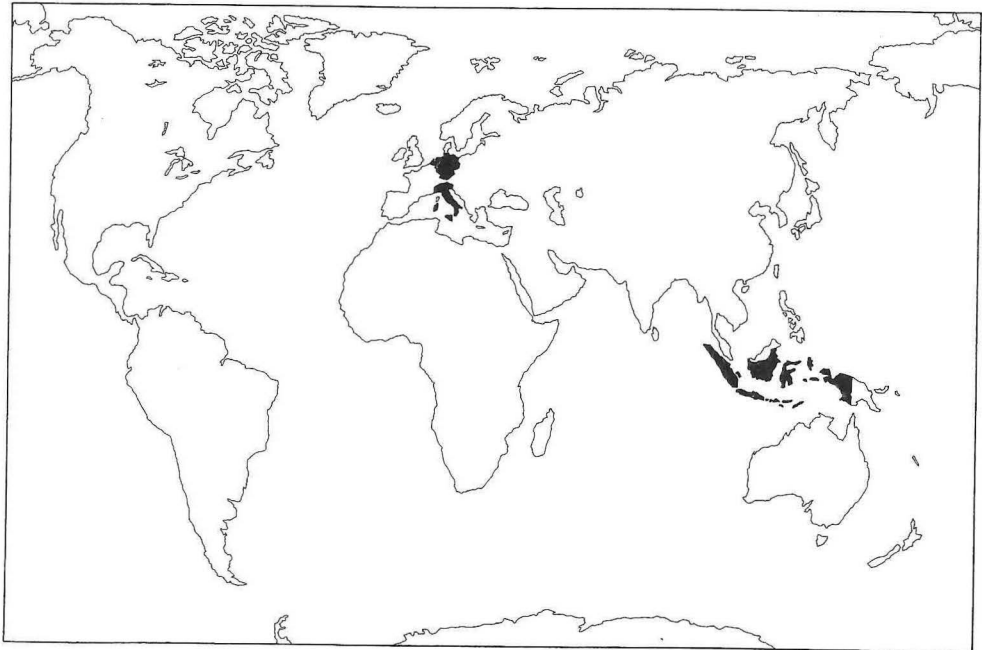
10

redactie
Mette Bierma
Otto H. Harsema
Engelien Rondaan-Veger

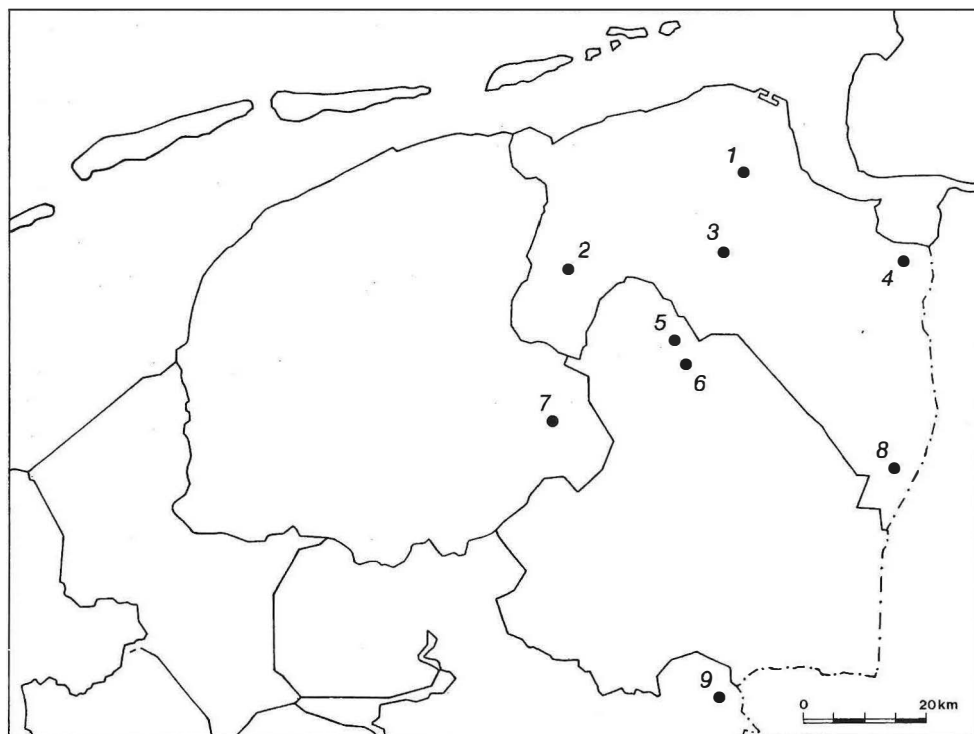
Groninger Instituut voor Archeologie

Groningen, 1999

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Tolweg-Zuid/Kinkhorsterweg; 2. Oldekerk; 3. Driebond; 4. Houwingeham; 5. Yde; 6. Tinaarlo; 7. Jardinga; 8. Laude; 9. Gramsbergen.

INHOUD

G.-J. BARTSTRA & J.M. PASVEER	
Het kolenterrein van Podo (Indonesië)	9
L. JOHANSEN & D. STAPERT	
Meesters en leerlingen in het bewerken van vuursteen; de <i>refitting</i> -analyse van Gramsbergen (Ov.) uit het Laat-Ahrensburgien	13
W. PRUMMEL, M.J.L.Th. NIEKUS & A.L. VAN GIJN	
Een laatmesolithische jacht- en slachtplaats aan de Tjonger bij Jardinga (Fr.)	16
A.L. BRINDLEY & A.D. NEVES ESPINHA	
Vroeg TRB-aardewerk uit hunebed D6a bij Tinaarlo (Dr.)	21
P.A.J. ATTEMA & P.M. VAN LEUSEN	
Kern en periferie in het RPC-project (1); de Doganella di Ninfa-survey in de Pontijnse regio (Midden-Italië)	25
P.M. VAN LEUSEN & P.A.J. ATTEMA	
Kern en periferie in het RPC-project (2); de Fogliano-survey in de Pontijnse regio (Midden-Italië)	31
P.B. KOOI & H.A. GROENENDIJK	
Grafheuvels cum Laude (Gr.)	36
O.H. HARSEMA	
Een vroeg technisch monument in Noord-Duitsland: 'de offersteen' van Plumbohm, Nedersaksen	41
W. PRUMMEL, C.G. KOOPSTRA, A.J. NIJBOER & P.B. KOOI	
Een beenbewerker en een smid, bewoners van de wierde Tolweg-Zuid/Kinkhorsterweg (Gr.)	48
P.B. KOOI	
De Oldekerk (Gr.)	54
T. VAN DEN BERGH, H.A. GROENENDIJK & J. MOLEMA	
Houwingeham (Gr.) na vijf eeuwen weer op de kaart	58
A.AERTS-BIJMA, J.N. LANTING & H. VAN DER PLICHT	
Een verrassende wending; gecremeerd been blijkt wel ¹⁴ C-dateerbaar!	64
H.T. WATERBOLK	
De mens in het Preboreale, Boreale en Atlantische bos	68

J.M. GRIMM, M. BANNINK, N. GROEN-LUBBERS, T.C.A. DE HAAS et al. Menselijke activiteit rond Boekema's veentje bij Yde (Dr.) tijdens de prehistorie	74
F. VREDE Archeobotanisch onderzoek in Driebond, gemeente Groningen (Gr.)	76
S. BOTTEMA De snelheid van klimop	81
H.T. WATERBOLK De archeologie in Groningen voor 50 jaar. Enkele herinneringen aan Albert Meijer	85

MEESTERS EN LEERLINGEN IN HET BEWERKEN VAN VUURSTEEN; DE *REFITTING*-ANALYSE VAN GRAMSBERGEN (OV.) UIT HET LAAT-AHRENSBURGIEN

Lykke Johansen¹ en Dick Stapert

Gramsbergen

Reeds in 1972/73 werden bij nieuwbouw aan de zuidkant van Gramsbergen, op de Hoge Esch, twee vuursteencomplexen ontdekt door A.G. Kleinjan (Gramsbergen I en II). Eén daarvan, concentratie I, was bij ontdekking grotendeels ongestoord, en werd door hem en andere leden van de AWN in 1973 opgegraven onder supervisie van de ROB. Door het voormalige BAI werd tenslotte nog een randgedeelte van deze concentratie opgegraven. Over de voorlopige resultaten werd in de jaren zeventig meermalen gepubliceerd (Goutbeek, 1974; Stapert & Verlinde, 1974; Stapert, 1979). De vondsten berustten nadien in het Provinciaal Overijssels Museum te Zwolle onder nr. 7402. De vindplaats kan worden toegeschreven aan het zogenaamde 'Epi-Ahrensburgien', een overgangsfase tussen Laat-Paleolithicum en Mesolithicum die te dateren is in de eerste helft van het Preboreaal.

Onlangs is het materiaal van Gramsbergen I onderworpen aan een *refitting*-analyse door de eerste auteur. Een uitvoerig artikel over de resultaten zal verschijnen in *Palaeohistoria* (Johansen & Stapert, in druk). Alle werktuigen en kernen, klingen groter dan 1,5 cm, en afslagen groter dan 2,5 cm, waren hierbij betrokken: 1432 artefacten in totaal. *Refitting* is een tijdrovende driedimensionale puzzel, waarbij alle aan elkaar passende artefacten weer worden samengevoegd. Zulk werk kan leiden tot boeiende inzichten. Niet alleen konden we zo de vuursteentechnologie tot in detail bestuderen, maar ook allerlei patronen in de ruimtelijke spreiding van de artefacten op de vindplaats werden zichtbaar. Tijdens het Ahrensburgien werden kernen in het algemeen bewerkt vanaf twee tegenover elkaar liggende slagvlakken. Men hanteerde een directe slagtechniek

(zonder *punch*). Naar alle waarschijnlijkheid werden zachte slagwerktuigen benut (geweihamers of slagstenen van zandsteen). Een ander resultaat is dat veel werktuigen, waaronder alle spitsen en ook het merendeel van de grote klingen, niet op de vindplaats blijken te zijn gemaakt. Deze artefacten passen niet aan vuursteenafval en moeten zijn meegebracht van elders. Een fascinerend aspect is tenslotte dat het tot op zekere hoogte mogelijk bleek om op basis van *refitting* individuele vuursteenbewerkers te herkennen, door verschillen in hun niveau van vakmanschap (zie hieronder).

Ongeveer 21% van de bestudeerde artefacten (299 stuks) konden aan andere artefacten worden gepast. Er ontstonden zo 104 'composities', waarvan het merendeel (66) slechts uit twee artefacten bestaat. Eén compositie willen we hier kort beschrijven; deze is om meerdere redenen uitzonderlijk (fig. 1). Het betreft een kern waaraan 32 andere artefacten passen. Uit de *refitting* blijkt dat een vuursteenbrok van meer dan 16 cm op de vindplaats tot een kern werd geprepareerd. De bedoeling was om hiervan zogenaamde *Grossklingen* te slaan: klingen langer dan 12 cm. Men heeft meerdere keren geprobeerd zeer grote klingen, tot rond 15 cm lang, van deze kern af te slaan. De gebruikte vuursteen was echter niet van goede kwaliteit en de meeste pogingen mislukten jammerlijk. Slechts één *Grossklinge*, 12,1 cm lang, werd geproduceerd. Later brak deze in twee stukken; één van de helften fragmenteerde nog later in vier delen door inwerking van hitte (het is waarschijnlijk dat op de vindplaats een haard aanwezig was). In een later stadium werden nog meerdere kleinere klingen van de kern geslagen; de uiteindelijke 'restkern' is minder dan 6 cm lang.

Te Gramsbergen I moeten tenminste twee vuursteenbewerkers actief zijn geweest. Eén daarvan was volleerd en waarschijnlijk verantwoordelijk voor alle grotere klingen en werktuigen; we nemen aan dat dit een volwassen man was. De tweede vuursteenbewerker was een leerling die het ambacht nog niet geheel beheerste. Het is aannemelijk dat dit een jongetje was. Hij probeerde meerdere kernen te exploiteren, zonder veel succes, daarbij dichtbij de meesterbewerker (waarschijnlijk zijn vader) gezeten. De aanwezigheid van een relatief groot aantal krabbers duidt waar-

schijnlijk op de aanwezigheid van tenminste één vrouw. Wij geloven daarom dat hier in het begin van het Holoceen een gezin heeft gekampeerd, gedurende hoogstens een paar weken. Omdat er veel spitsen werden achtergelaten (rond 85) is het waarschijnlijk dat de bewoning bij Gramsbergen in het teken stond van de jacht.

Het is interessant om de situatie te Gramsbergen I te vergelijken met die van Oldeholtwolde. In de laatstgenoemde vindplaats (Hamburgtraditie) vonden we aanwijzingen voor activiteiten van drie vuursteenbewerkers: een meester, een gevorderde leerling en een beginner (Johansen & Stappert, 1998). De gevorderde leerling zat, althans

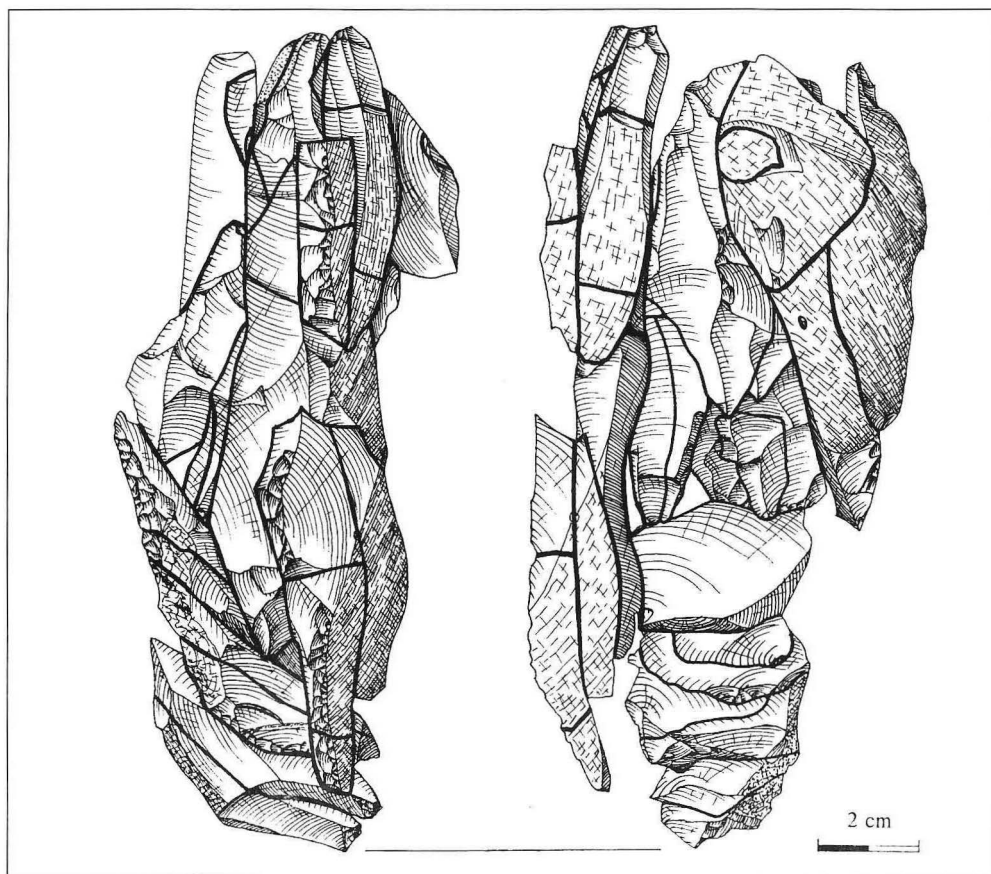

Fig. 1. Tekening (twee zijden) van de grootste refittingcompositie van Gramsbergen I: een kern met 32 aanpassende andere artefacten. Men heeft geprobeerd van deze kern zeer grote klingen te slaan: z.g. Grossklingen. Dat lukte slechts één keer: een kling met een lengte van 12,1 cm; later brak deze in meerdere stukken (die deels verbrand raakten. Opvallend is de serie 'kernvernieuwingsafslagen' onderaan; deze ontstonden door het herhaaldelijk repareren van het slagvlak (tek. Lykke Johansen).

Fig. 2. Een impressie van een meester-leerlingsituatie tijdens het bewerken van vuursteen (tek. Lykke Johansen).

tijdens één werkepisode, op ongeveer een meter afstand van de meesterbewerker, zoals blijkt uit de verspreidingskaartjes van het vuursteenafval dat door beiden werd achtergelaten (overigens was de meesterbewerker eveneens actief op andere plekken in de nederzetting). Ook in Gramsbergen bevond de dichtste concentratie vuursteenafval van de leerling zich op ongeveer een meter van de plek waar de meesterbewerker gezeten moet hebben. Zowel te Oldeholtwolde als te Gramsbergen zat de leerling wat dichterbij de haard dan zijn leermeester. Het lijkt ons aannemelijk dat op beide nederzettingen de meesterbewerker de vader was van de leerling. Figuur 2 geeft een impressie van zo'n meester-leerlingsituatie.

De tweede auteur had in 1995 de gelegenheid om in het Experimenteel Onderzoekscentrum te Lejre (Denemarken) de eerste auteur te observeren terwijl ze vuursteen bewerkte onder supervisie van haar leermeester in dat ambacht (de Franse archeoloog Jacques Pelegrin); meestal zaten ze daarbij op ongeveer een meter afstand van elkaar. Dit is blijkbaar de ideale afstand in zo'n geval: beiden hebben genoeg elleboogruimte om vuursteen te bewerken terwijl ze toch goed kunnen zien wat de ander precies doet.

Het is zeer bevredigend dat een tijdrovende

klus als *refitting*, naast kennis over technologie en andere zaken, kan resulteren in zulke fraaie en inzichtelijke kijkjes in het dagelijks leven van mensen rondom hun vuurtje, duizenden jaren geleden.

Summary

Some results of the refitting analysis of the flint material from the Late Ahrensburgian site of Gramsbergen are described. To one core, 32 other artefacts could be refitted, including a Grossklinge (fig. 1). At least two flint knappers were active at Gramsbergen: a master and a novice; they were seated about 1 m apart during at least one flint-knapping session. A similar situation could be reconstructed at the Hamburgian site of Oldeholtwolde. It is hypothesised that both sites were family encampments, where fathers instructed their sons in the art of flint knapping.

Noot

1. Institut for Arkæologi og Etnologi (Universiteit van Kopenhagen), Vandkunsten 5, D-1467 Kopenhagen K.

Literatuur

- Goutbeek, A., 1974. Een jong paleolithische vuursteen werkplaats aan de Overijsselse Vecht bij Gramsbergen. *Westerheem* 23, pp. 306-314.
- Johansen, L. & D. Stapert, 1998. Een gezin met drie vuursteenbewerkers: de *refitting*-analyse van Oldeholtwolde (Fr.). *Paleo-aktueel* 9, pp. 9-13.
- Johansen, L. & D. Stapert, in druk. Two 'Epi-Ahrensburgian' sites in the Northern Netherlands: Oudehaske (Friesland) and Gramsbergen (Overijssel). *Palaeohistoria* 39/40.
- Stapert, D., 1979. Zwei Fundplätze vom Übergang zwischen Paläolithikum und Mesolithikum in Holland. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 9, pp. 159-166.
- Stapert, D. & A.D. Verlinde, 1974. Gramsbergen. *Nieuwsbulletin K.N.O.B.* 73, pp. 246-248.